

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικῆς.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1940

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Υ Π Ο

Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

(Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄.

Η ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΘΡΕΠΤΙΚΗΣ ΨΥΧΗΣ

“Αν θελήση όμως κανείς να προχωρήσει σε παρατηρήσεις για την ουσία της καθεμιάς ψυχικής δύναμης, αν π. χ. θελήσει κανείς να μάθει τι είναι η ουσία της διανοητικής δύναμης, τι είναι η ουσία της δύναμης του αισθάνεσθαι και τι είναι η ουσία της θρεπτικής δύναμης, πρέπει πρώτα να στρέψει το στοχασμό του στην ενέργεια καθεμιάς δύναμης, γιατί η ενέργεια είναι πάντα κάτι πιο προσιτό σε μας παρά η δύναμη ή ίδια. Επίσης η ενέργεια είναι ή μορφή ή η πραγματικότητα και η τελειότητα ή, αν θελήσουμε να το εκφράσουμε και με άλλον τρόπο, η ενέργεια είναι ο σκοπός, «τό οὐ ἔνεκα», της δύναμης. Και ο σκοπός είναι πάντα κάτι, που είναι ως προς την έννοια πρότερο.¹⁾ Έχει δηλαδή τη λογική προτεραιότητα. Η δύναμη αντίθετα είναι βέβαια ως προς το χρόνο κάτι πρότερο απέναντι στην ενέργεια, μα ως προς την έννοια, δηλαδή λογικά, είναι ύστερο.²⁾ Ωστε πρέπει για τους δυο αυτούς λόγους, δηλαδή πρώτα γιατί η ενέργεια είναι στη γνώση μας πιο προσιτή παρά η δύναμη, και δεύτερα γιατί αυτή είναι κάτι «τῷ τέλει πρότερον», να πραγματευθούμε πρώτα την ενέργεια. Στη

1) Περί ψυχῆς, 415, α, 18-20. «Πρότεροι γὰρ εἰσι τῶν δυνάμεων αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ πράξεις κατὰ λόγον».

2) «Τῷ λόγῳ» σημαίνει κατὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Φιλόπονο «τῆ διδασκαλίᾳ», γιατί σε μᾶς είναι οἱ ἐνέργειες πιο εὐκολα προσιτές ἀπὸ τις δυνάμεις. Κατὰ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Ἀφροδισιέα πάλι «τῷ λόγῳ» σημαίνει «τῆ τελειότητι», γιατί ἡ τελειότητα τοῦ δυνάμει είναι ἡ ἐνέργεια.

δύναμη τῆς νόησης ἢ τῆς αἰσθήσεως φθάνει κανεὶς μὲ τὴν ἐνέργεια τῆς νόησης ἢ τῆς αἰσθήσεως. «Ἡ ἐνέργεια ἢ ἴδια εἶναι κάτι «πρότερον κατὰ λόγον», δηλαδή ἔρχεται λογικὰ πρὶν ἀπὸ τὴ δύναμη.»³⁾ «Ἡ δύναμη εἶναι κάτι «τῷ λόγῳ ὕστερον», γιατί ἡ γνώση τῆς μᾶς εἶναι δυνατὴ μόνο μὲ βάση τὴν ἐνέργεια. Τὴ δύναμη μπορούμε μόνο μὲ βάση τὴν ἐνέργεια νὰ τὴν ὀρίσωμε. Λέμε π. χ. ὅτι «ὄψις» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ δύναμη μὲ τὴν ὁποία βλέπομε. Τὸ δεῖ ὅμως βλέπομε, τοῦτο εἶναι μιὰ ἐνέργεια. Γιὰ νὰ ὀρίσωμε ὅμως τὴν ἐνέργεια τὴν ἴδια, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γυρίσωμε πιά πίσω στὴ δύναμη, γιατί τὸ «δρᾶν» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ αἰσθήση γιὰ δραστὰ ἀντικείμενα, δηλαδή γιὰ τὰ χρώματα.

Ἐπειδὴ ὅμως γιὰ νὰ ὀρίσωμε τὴν ἐνέργεια ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο, ὅπου ἡ ἴδια ἀναφέρεται, εἶναι φανερό, ὅτι πρέπει πρῶτα νὰ ἀρχίσωμε μὲ τὴν ἔρευνα τῶν ἀντικειμένων, ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἐνέργεια.⁴⁾ Τοῦτο τὸ ὑποδήλωσε ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πραγματείας του περὶ ψυχῆς.⁵⁾ Πρέπει νὰ ξεκινᾶ κανεὶς ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ δοκιμάζη νὰ καθορίζη τίς ἐνέργειες, ἐπειδὴ τὰ ἀντικείμενα μᾶς εἶναι πιὸ προσιτὰ καὶ ἀπὸ τὴ φύση «πρότερα» παρὰ οἱ ἐνέργειες. Ἡ ἐνέργεια δὲν μπορεί νὰ ὑπάρξη καὶ νὰ σταθῆ χωρὶς τὸ ἀντικείμενο· ἦτοι ἡ αἰσθήση χωρὶς τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο, ἐνῶ τοῦτο μπορεί πολὺ καλὰ νὰ ὑπάρξη καὶ νὰ σταθῆ χωρὶς ἐκεῖνη. Βέβαια τὸ ἀντικείμενο ὡς αἰσθητὸ δὲν μπορεί νὰ νοηθῆ δεδομένο χωρὶς τὴν αἰσθήση. Χωρὶς τὴν αἰσθήση εἶναι τὸ ἀντικείμενο κάτι χωρὶς κανένα ποιόν, κάτι ὀλωσδιόλου ἄοριστο. Καὶ ἐπειδὴ ἐδῶ ἔχομε νὰ πραγματευθοῦμε γιὰ τὴ θρέψη, τὴν αἰσθήση καὶ τὴ νόηση, εἶναι ἀνάγκη πρῶτα νὰ μιλήσωμε γιὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς θρέψης, τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς νόησης, ἡγουν γιὰ τὴν τροφή, τὸ αἰσθητὸ καὶ τὸ νοητό.⁶⁾

3) «Προτέρα ἐστὶν ἡ ἐνέργεια καὶ λόγῳ καὶ τῇ οὐσίᾳ». Μετὰ τὰ φυσικὰ, Θ, 1049, β. 11.

4) Περὶ ψυχῆς 415, α, 20.21. «Πρότερα τὰ ἀντικείμενα δεῖ τεθεωρηκέναι, διότι τὸ ἀντικείμενο εἶναι ἀντι-κείμενο ὡς πρὸς κάτι ἄλλο, καὶ ἀναφέρεται σ' αὐτό, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἐνέργεια.

5) Περὶ ψυχῆς, 402, β, 15.

6) Περὶ ψυχῆς, 415, α, 21—22.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ θρεπτικὴ ψυχὴ εἶναι τὸ ὑπόβαθρο γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες μορφές τῆς ψυχῆς καὶ εἶναι ἡ χρονικὰ πρωταρχικώτερη καὶ γενικώτερη, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι πρῶτα νὰ πραγματευθοῦμε τὴν τροφή καὶ τὴ γέννηση.⁷⁾ Ἡ αἰτία, ποὺ πρέπει νὰ μιλήσωμε γιὰ τὴ γέννηση ταυτόχρονα μὲ τὴν τροφή, εἶναι, ὅτι ἡ τροφή εἶναι προϋπόθεση τῆς γέννησης, δηλαδὴ ὁ σπóρος εἶναι ἓνα μόρφωμα μὲ βάση τὴ θρέψη. Ἡ γέννηση εἶναι ἔργο τῆς θρεπτικῆς ψυχῆς, ὅπως καὶ ἡ παραλαβὴ τῆς τροφῆς.⁸⁾ Σ' αὐτὸ ἔγκειται ἡ δυνατότητα γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ ζωὴ, τόσο ὡς εἰδικὴ μορφή ὅσο καὶ ὡς γένος. Εἶναι ὁ ἀνώτατος σκοπὸς τῆς φύσης κάθε τι ποὺ ζῆ νὰ γεννήσῃ ἓνα ἄλλο, ποὺ κατὰ τὸ γένος εἶναι ὅμοιο μ' αὐτό.⁹⁾ Αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς δρόμος γιὰ νὰ μποροῦν οἱ μορφές τῆς ζωῆς νὰ μείνουν ὅ,τι εἶναι, νὰ διατηρήσουν τὴν ταυτότητά των, ἂν καὶ χρονικὰ εἶναι πάντα καινούργιες. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν μποροῦν τὰ θνητὰ ὄντα νὰ μετέχουνε στὸ θεῖο,¹⁰⁾ γιατί κανένα θνητὸ δὲν μπορεῖ νὰ διατηρήσῃ τὴν ταυτότητά του ὄντας ἀριθμητικὰ τὸ ἴδιο. Μόνον μὲ τὸ νὰ γίνεται ἀριθμητικὰ ἓνα ἄλλο, μπορεῖ τὸ θνητὸ νὰ διατηρήσῃ τὴν ταυτότητα τῆς μορφῆς. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἔχουν ὅλα ἀπὸ τὴ φύση κάτι θεῖο μέσα τους.¹¹⁾ Ἡ θεϊότητα τῆς ζωῆς ἔγκειται λοιπὸν σὲ τοῦτο, ὅτι μὲ τὴ γέννηση διατηρεῖ τὴν ταυτότητά της. Δὲν εἶναι κάτι «αἰδίων» ἢ ἴδια ἢ ζωὴ, ἀλλὰ μιμεῖται μὲ τὸν τρόπο της τὸ αἰώνιο. Κάθε τι, ποὺ ζῆ, ἔχει τὴν ὄρεξη καὶ τὴν λαχτάρρα πρὸς τὸ θεῖο καὶ κάνει τὰ πάντα γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ.¹²⁾ Τὸ «τέλος», ὁ σκοπὸς λοιπὸν τῆς

7) Περὶ ψυχῆς, 415, α, 23—24.

8) Περὶ ψυχῆς, 415, α, 25-26. «Ἦς ἐστὶν ἔργα γεννηῆσαι καὶ τροφῆ χρῆσθαι».

9) Περὶ ψυχῆς, 415, α, 26. «Φυσικώτατον γὰρ τῶν ἔργων τοῖς ζῶσι».

10) Περὶ ψυχῆς, 415, α, 28-30. «Ἴνα τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θεοῦ μετέχωσιν ἢ δύνανται».

11) Ἱθδικὰ Νικ. 115β, β, 32.

12) Περὶ ψυχῆς, 415, β, 1—2. Εἶναι μίᾳ θεμελιωκὴ ἀρχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅτι κάθε τι, ποὺ ἔχει μορφωθεῖ ἀπὸ τὴ φύση, ἔχει μίᾳ φυσικὴ ἔφεση γιὰ τὸ πρῶτο καὶ τελειότατο ὄν. Ἡ ἔφεση τούτη εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη κάτι «προαιρετὸν» μέσα σὲ ὅλα τὰ ζῶα καὶ κάτι «ἀπροαιρετὸν» μέσα σὲ ὅλα τὰ φυτὰ. Ἀλλὰ καὶ στὰ ἀβρυχὰ ἀντικείμενα μποροῦμε νὰ μιλήσωμε γιὰ τὴν ἔφεση τούτη. Γιὸ πραγματικὴ «ὄρεξη» βέβαια δὲν μπορεῖ σ' αὐτὰ νὰ γίνῃ λόγος, γιατί ἡ «ὄρεξη» ὑπάρχει μόνον στὰ ὄντα, ποὺ εἶναι προικισμένα μὲ αἰ-

γεννητικῆς δύναμης εἶναι νὰ φέρη τὸ προῖόν τῆς δημιουργίας σὲ τελειότητα, δηλαδή στὴ μορφή του, ποὺ εἶναι καθωρισμένη ἀπὸ τὴ φύση. Ὡστε τὸ «οὐ ἔνεκα» κάθε φυσικῆς ἐνέργειας τῶν ὄντων, ποὺ ἔχουν ζωὴ, εἶναι ἡ διατήρησή των καὶ ἡ συμμετοχὴ των μ' αὐτὸν τὸν τρόπο στὸ αἰώνιο. Γιὰ τὸ «οὐ ἔνεκα» ὅμως μπορεῖ κανεὶς νὰ μιλήσῃ κατὰ δύο τρόπους. Τὴ μιὰ φορὰ σημαίνει τοῦτο μόνον τὸ «οὐ», δηλαδή ἐκεῖνο ποὺ ἐξ αἰτίας του γίνεται κάτι' καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ ἦταν ἡ τῆσι πρὸς τὸ αἰώνιο ἐκεῖνη ποὺ ἐξ αἰτίας της γίνεται καὶ πραγματώνεται ἡ γέννηση, ἐκεῖνη ποὺ ἐξ αἰτίας της κάθε ἔμψυχο δημιουργεῖ ἓνα ἄλλο ὅμοιο μὲ τὸν ἑαυτό του. Τὴν ἄλλη φορὰ ὅμως τὸ «οὐ ἔνεκα» σημαίνει τὸ «φ», δηλαδή ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται τοῦτο, ἤγουν στὴ περίπτωση τούτη, ἐπειδὴ τὸ σῶμα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ὄργανο τῆς ψυχῆς, ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται τοῦτο εἶναι ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ, γιατί ἡ συμμετοχὴ στὸ αἰώνιο ἀφορᾷ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ.¹³⁾

Ὁ Ἀριστοτέλης ταυτίζει τὴ θρεπτικὴ μὲ τὴ γεννητικὴ ψυχὴ, γιατί ὁ σκοπὸς των εἶναι ὁ ἴδιος καὶ ἔγκειται σ' αὐτό, ὅτι ἡ ψυχὴ μὲ τὴ γέννηση μετέχει στὸ αἰώνιο. Ἡ ἐνέργεια ὅμως τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἀναφέρεται στὴν τροφή καὶ μ' αὐτὸ τὸ ἔργο της χωρίζεται ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες δυνάμεις ἢ μορφὰς τῆς ψυχῆς.¹⁴⁾ Ὑπάρχουνε δύο ὁρισμοὶ γιὰ τὸ τί εἶναι τροφή, οἱ ὁποῖοι φαίνονται νὰ εἶναι ἀντίθετοι ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον, στὸ βῆθος ὅμως δὲν εἶναι, γιατί ὁ καθένας ἀναφέρεται σὲ μιὰ ὁρισμένη πλευρὰ τῆς τροφῆς καὶ ὁρίζει μόνον αὐτήν. Κατὰ τὸν ἓνα ὁρισμὸ ἡ τροφή εἶναι κάτι ὅμοιο μὲ τὸ τρεφόμενον, γιατί τὸ «τρέφεσθαι» εἶναι δυνατὸ μόνον μὲ βῆσι τὴν ὁμοιότητα ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνο ποὺ τρέφει καὶ σ' ἐκεῖνο ποὺ τρέφεται. Ἄν

σθιση. Ὡστε οὔτε καὶ στὰ φυτὰ εἶναι δυνατόν νὰ μιλήσωμε γιὰ πραγματικὴ ὄρεξη.

13) Περὶ ψυχῆς, 415, β, 2-3. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ φυτὰ, γιατί καὶ μέσα σ' αὐτὰ ἡ φύση ἔχει μορφώσει τὸ σῶμα γιὰ ὄργανο τῆς ψυχῆς. Ὅλα τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ εἶναι ὀργανικά καὶ ὑπηρετοῦν τὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς, ποὺ φανερώνεται μέσα του. Ἀντίθετα κάθε τι τὸ ἀνόργανο γνωρίζει μόνον τὸ ἓνα εἶδος τοῦ σκοποῦ, δηλαδή τὸ «οὐ», γιατί τὰ ἀψυχα πράγματα, πέτρες, μέταλλα κ. λ. π. δὲν εἶναι ὄργανα γιὰ κάποιο ἄλλο.

14) Περὶ ψυχῆς, 416, α, 20-21. Τὸ «τρέφειν» εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ χωρίζει τὴ θρεπτικὴ ψυχὴ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τῆς ψυχῆς.

ἦταν διαφορετικὸ τὸ ἓνα ἀπὸ τᾶλλο, τότε δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ θρέψη καὶ ἡ αὔξηση. Κατὰ τὸν ἄλλο ὄρισμὸ ἡ θρέψη εἶναι δυνατὴ, ἐφ' ὅσον τὸ ἓνα παθαίνει κάτι ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ τὸ ὅμοιο νὰ παθαίνει κάτι ἀπὸ τὸ ὅμοιο, πρέπει ἡ τροφή ἀπέναντι στὸ τρεφόμενον νὰ εἶναι κάτι ἀντίθετο.¹⁵⁾ Μποροῦμε ὅμως τοὺς δύο ὁρισμοὺς νὰ τοὺς συγχωνεύσωμε σὲ ἓναν, ἂν εἰποῦμε ὅτι ἡ τροφή «δυνάμει» εἶναι ὅμοια μὲ τὸ τρεφόμενον, ἐνῶ «ἐνεργείᾳ» εἶναι ἀντίθετη. Πρὶν ἀπὸ τὴν πέψη εἶναι ἡ τροφή ὡς πρὸς τὸ τρεφόμενον κάτι ἀντίθετο. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν πέψη ὅμως εἶναι κάτι ὅμοιο μ' αὐτό. Ὡστε γίνεται ὅμοιο μαζί του μὲ τὴν πέψη. Γενικὰ μποροῦμε νὰ μιλήσωμε γιὰ ἀλλοίωση μόνον ἀναμεταξὺ ἀντιθέτων πραγμάτων, γιατί ἀναμεταξὺ ὁμοίων δὲν εἶναι τοῦτο δυνατὸ. Δὲν ἔχει κανένα νόημα, ἂν εἰπῶ ὅτι τὸ ὅμοιο μεταβάλλεται σὲ ὅμοιο.

Ἄν ὅμως ὀρίσωμε τὴ θρέψη ἔτσι ὥστε νὰ εἰποῦμε, ὅτι τὸ ἀντίθετο τρέφεται μὲ τὸ ἀντίθετο, τότε πρέπει πάλι νὰ προσθέσωμε, ὅτι τοῦτο δὲν συμβαίνει σὲ ὅλες τὶς ἀντιθέσεις, ἀλλὰ μόνον σ' ἐκεῖνες, ὅπου ὁ ἓνας ὄρος τῆς ἀντίθεσης, ἦτοι τὸ τρεφόμενον, ὄχι μόνον τὴ γέννηση, ἀλλὰ καὶ τὴν αὔξηση τὴ δέχεται ἀπὸ τὸ ἄλλο.¹⁶⁾ Τοῦτο πρέπει νὰ τονισθῆ, γιὰ νὰ γίνῃ φανερὴ ἡ διαδικασία τῆς θρέψης καὶ νὰ τὴν ξεχωρίσωμε ἀπὸ ἄλλες ἀντιθέσεις, ὅπου ἐπίσης γεννιέται τὸ ἓνα ἀπὸ τᾶλλο, χωρὶς ὅμως γι' αὐτὸ νὰ πρόκειται γιὰ αὔξηση.¹⁷⁾ Ἐτσι μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι τὸ γερὸ προκύπτει ἀπὸ τὸ ἄρρωστο, χωρὶς ἔδῳ νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ αὔξηση. Αὔξηση ἔχομε μόνον ἐκεῖ, ὅπου μὲ τὴ διαδικασία τῆς γέννησης τοῦ ἓνός ἀπὸ τὸ ἄλλο προξενεῖται καὶ μιὰ ποσοτικὴ σχέση, ὅπου ἐκεῖνο ποὺ τρέφει προστίθεται ὀργανικὰ σ' ἐκεῖνο ποὺ τρέφεται. Ἡ ὀργανικὴ αὐτὴ πρόσθεση ἢ ἀνάληψη εἶναι ὅμως δυνατὴ, ἐφ' ὅσον συντελεῖται μιὰ μεταβολὴ καὶ μιὰ ἀλλοίωση τοῦ ἓνός ὄρου τῆς ἀντίθεσης ἀπὸ τὸν ἄλλον. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ τροφή παθαίνει κάτι ἀπὸ τὸ τρεφόμενον, ὁπότε ἡ τροφή πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς κάτι παθητικόν.¹⁸⁾ Ἡ παθητικότης τῆς τροφῆς μοιάζει

15) Περὶ ψυχῆς, 416, α, 21-22.

16) Περὶ ψυχῆς, 416, α, 22-24.

17) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 24-25.

18) Περὶ ψυχῆς, 416, α, 34-35.

μὲ τὴν παθητικότητα τῆς ὕλης στὰ χέρια τοῦ τεχνίτη.¹⁹⁾ Ὅπως ὁ τεχνίτης ἐπιβάλλει στὴν ὕλη, καὶ ὄχι ἡ ὕλη στὸν τεχνίτη, τὴν μορφή, ποὺ ἔχει στὸ νοῦ του, ὅμοια πρέπει νὰ νοιώσωμε τὴ σχέση μεταξύ τῆς τροφῆς καὶ τοῦ τρεφομένου ἔτσι ὥστε τὸ τρεφόμενο ν' ἀναδέχεται τὴν τροφή σὲ μορφή δική του. Τοῦτο πάλι εἶναι δυνατὸν μόνον μὲ τὴν ἀλλοίωση. Μὲ τὴν ἀλλοίωση καὶ τὴν ὀργανικὴ ἑξομοίωση μεταβάλλεται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, δηλαδή ἡ τροφή στὸ τρεφόμενο. Μέσα στὸ τρεφόμενο ὑπάρχει λοιπὸν ἡ δύναμη μὲ τὴν ὁποία μεταβάλλει τὸ ἀντικείμενό του, δηλαδή τὴν τροφή, στὴ δική του οὐσία. Γιὰ τοῦτο λοιπὸν εἶναι ἡ τροφή, ἐφ' ὅσον ἔχει πιά μεταβληθῆ, καίτι ὅμοιο μὲ τὸ τρεφόμενο, καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ἀκόμα ἀμετάβλητη, εἶναι ἀντίθετη ὡς πρὸς αὐτό. Ὡστε ἀπὸ μιὰ ὠρισμένη ἀποψη εἶναι καὶ οἱ δύο προηγούμενοι ὀρισμοὶ τῆς διαδικασίας τῆς θρέψης ὀρθοί, γιατί ὁ ἓνας ἔχει ὑπ' ὄψει τὴν ἀρχὴ καὶ ὁ ἄλλος τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαδικασίας.

Ἡ ἐνέργεια ὅμως τῆς θρέψης, μὲ τὴν ὁποία εἶναι δυνατὸ τὸ τρέφεσθαι, χαρακτηρίζει μόνον κάθε τι, ποὺ ζῆ.²⁰⁾ Ἐπειδὴ ὅμως τὴ ζωὴ τὴν ἔχουν ὅσα ζοῦν ἀπὸ τὴν ψυχὴ, ἐκεῖνο ποὺ τρέφεται εἶναι τὸ ἔμψυχο σῶμα, αὐτὸ καὶ' αὐτό. Γιὰ τοῦτο πρέπει ἡ τροφή νὰ κατανοηθῆ σὲ σχέση μὲ τὴν οὐσία τὴν ἴδια τοῦ ἔμψυχου. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ διαδικασία τῆς θρέψης δὲν εἶναι κάτι ἐπουσιῶδες γιὰ τὸ ἔμψυχο.²¹⁾ Τρέφεσθαι σημαίνει νὰ διατηρῆ ἓνα ἔμψυχο τὴν οὐσία του.²²⁾ Μόνον μὲ τὴν τροφή μπορεῖ ἓνα ἔμψυχο νὰ διατηρηθῆ στὴν οὐσία του, γιατί διαθέτει τὴν θρεπτικὴ ψυχὴ. Ἐφ' ὅσον ἡ θρεπτικὴ ψυχὴ εἶναι αὐτὴ ἐνέργεια, διατηρεῖ τὸ ἔμψυχο ὄν τὴν οὐσία του. Ὡστε καὶ ἡ θρεπτικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς εἶναι δυνατὸ μόνον ἀπὸ τὴν ἐνέργειά της νὰ κατανοηθῆ καὶ νὰ καθορισθῆ. Καὶ ἐφ' ὅσον πάλι κινένα ὄν, ποὺ δὲν ἔχει ζωὴ, δὲν μπορεῖ νὰ τραφῆ, καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ζωὴ εἶναι δυνατὸ μόνον ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ψυχῆς νὰ κατανοηθῆ, εἶναι ἀναγκαῖο ἡ θρέψη ν' ἀφορᾷ τὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ ἔμψυχου καὶ νὰ μὴν εἶναι γιὰ τὸ ἔμψυχο κάτι

19) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 1—β.

20) Περὶ ψυχῆς, 416 β, 9—10. «Οὐθέν τρέφεται μὴ μετέχον ζωῆς».

21) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 9—11. «Τὸ ἔμψυχον ἂν εἴη σῶμα τὸ τρεφόμενον ἢ ἔμψυχον, ὥστε καὶ ἡ τροφή πρὸς ἔμψυχον ἔστι καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός».

22) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 12—15.

τυχαῖο, «κατὰ συμβεβηκός». Πρέπει ὅμως τὴν τροφή νὰ τὴν χωρίσωμε ἀπὸ τὸ μέσο τῆς αὔξεσης, γιατί μὲ τροφή πρέπει νὰ ἐννοοῦμε ἐκεῖνο, ποὺ διατηρεῖ τὸ ἔμψυχο εἰδικὸ ὄν στὴν οὐσία του, ἐνῶ μέσο τῆς αὔξεσης εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἀφορᾷ τὴν ποσότητα τοῦ ἔμψυχου.²³⁾ Ἡ οὐσία τοῦ ἔμψυχου διατηρεῖται, ἐφ' ὅσον τοῦτο τρέφεται. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς τροφῆς. Ἐνῶ τὸ ἔμψυχο μπορεῖ νὰ σταματήσῃ ν' αὐξάνῃ καὶ ὅμως νὰ διατηρεῖται στὴν οὐσία του. Ἡ δύναμη ὅμως τῆς αὔξεσης καὶ τοῦ τρέφεσθαι εἶναι κατὰ βάθος μία καὶ ἡ αὐτὴ καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ θρεπτικὴ ψυχὴ, ὅπου ἐγκείται ἡ οὐσία τοῦ ἔμψυχου, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀνήκει στὴν φυτικὴ βαθμίδα τῆς ζωῆς. Ἐφ' ὅσον ὅμως ὁ σπέρρος εἶναι ἓνα μόρφωμα, ποὺ γίνεται μὲ τὴν τροφή, μπορούμε τὴν τροφή νὰ τὴν θεωρήσωμε ὡς τὸ μέσο ποὺ κάνει τὴ δημιουργία, τὴ γέννηση, δυνατὴ.²⁴⁾ Καὶ ἐπειδὴ μὲ τὴ γέννηση προκύπτει πάντα ἓνα καινούργιο ὄν τοῦ αὐτοῦ εἴδους, μπορούμε τὴν τροφή νὰ τὴν θεωρήσωμε ὡς τὸ μέσο, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴ διατήρηση τῆς θεμελιακῆς μορφῆς τοῦ ἔμψυχου μέσα στὸ χρόνο.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ θρεπτικὴ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς εἶναι μιὰ δύναμη, μὲ τὴν ὁποία τὸ ἔμψυχο διατηρεῖ τὴν οὐσία του, καὶ ὅτι ἡ τροφή εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ θέτει σὲ ἐνέργεια αὐτὴν τὴ δύναμη.²⁵⁾ Γιὰ τοῦτο, ἂν τὸ ἔμψυχο δὲν ἔχῃ τροφή, δηλαδή ἂν δὲν μπορῇ νὰ θέσῃ σὲ ἐνέργεια τὴ θεμελιακὴ του δύναμη, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σταθῇ στὴ μορφὴ του καὶ στὴν οὐσία του.²⁶⁾ Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν σύμφωνα μ' αὐτὰ μέσα στὴ διαδικασία τῆς θρέψης νὰ διακρίνωμε τρεῖς σημεῖα, τὸ θρεπτικόν, ἐκεῖνο ποὺ τρέφεται καὶ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο τρέφεται κάτι. Ἐὐθραπτικὸν εἶναι ἡ θεμελιακὴ δύναμη τῆς ψυχῆς, ποὺ εἶναι ἡ προϋπόθεσις κάθε ψυχικοῦ, τὸ τρεφόμενον εἶναι τὸ ἔμψυχο σῶμα, καὶ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο τοῦτο τρέφεται εἶναι ἡ τροφή ἢ ἴδια.²⁷⁾

Τοῦτο πάλι, δηλαδή τὴν τροφή, πρέπει νὰ τὴν νοιώσωμε κατὰ δυὸ

23) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 12-13.

24) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 15. «Καὶ γενέσεως ποιητικόν».

25) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 17-18. «Ἡ μὲν τοιαύτη τῆς ψυχῆς ἀρχὴ δυνάμις ἐστὶν οἷα σώζειν τὸ ἔχον αὐτὴν ἢ τοιοῦτον».

26) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 19-20.

27) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 20-23.

τρόπους, ὡς τὸ ὑλικὸ ἀντικείμενο τῆς τροφῆς καὶ ὡς τὴν ἐσωτερικὴ θερμότητα, ποὺ ἔχει τὸ ἔμψυχο σῶμα. Καὶ τὴν σχέση τῶν δύο αὐτῶν πρέπει νὰ τὴν νοιώσωμε ὕπως νοιώθομε τὴν σχέση ἀνάμεσα στὸ χέρι τοῦ κυβερνήτου καὶ στὸ πηδάλιο. Ὅπως τὸ χέρι κινεῖ τὸ πηδάλιο, ὅμοια θέτει ἡ θερμότητα τὴν τροφή σὲ κίνηση. Καὶ ὕπως τὸ χέρι τίθεται σὲ κίνηση ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν κυβερνήτη, ὅμοια κινεῖται ἡ θερμότητα ἀπὸ τὴν θρεπτικὴ ψυχὴ. Ὡστε ἡ θερμότητα εἶναι γιὰ τὴν θρεπτικὴ ψυχὴ ἕνα ὄργανο, ὅπως τὸ χέρι γιὰ τὸν κυβερνήτη. Ἡ θερμότητα εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ τὴν πέψη. Γιὰ τοῦτο κάθε ἔμψυχο ἔχει θερμότητα.²⁸⁾

Ἐπειδὴ ὅμως κάθε δύναμη καὶ κάθε ἐνέργεια πρέπει νὰ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ σκοπὸ τῆς, ὅπως π.χ. ὁ λόγος ἀπὸ τὴν ἐνέργειά του, ἡ αἴσθησις ἀπὸ τὴν ἐνέργειά τῆς, καὶ ἐπειδὴ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς θρεπτικῆς ψυχῆς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἔμψυχο νὰ γεννήσῃ ἕνα ἄλλο ὅμοιό του, μπορούμε, σύμφωνα μ' αὐτὰ, τὴν θρεπτικὴ ψυχὴ νὰ τὴν προσδιορίσωμε ἀπὸ τὸ σκοπὸ, τὸ «τέλος», αὐτὸν. Σύμφωνα μ' αὐτὰ ἡ «πρώτη ψυχὴ», ἡγουν ἡ θεμελιακὴ ἀρχὴ τοῦ ψυχικοῦ εἶναι, θὰ ἦτανε κάτι ποὺ γεννάει, δηλαδὴ ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ ἐν γεννήσεως.²⁹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΣΗΣ

Ἡ ψυχὴ ὁρίσθηκε ὡς τώρα μόνον κατὰ τὴν θρεπτικὴν, φυτικὴν μορφήν. Ἡ ἐννοία τῆς ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτῆ ἔγκειται σὲ τοῦτο, ὅτι μὲ τὴν ἐνέργειά τῆς, ποὺ τίθεται σὲ κίνηση μὲ τὴν τροφή ἢ ὁποῖα ταυτόχρονα ἀφομοιώνεται, διατηρεῖται τὸ ἔμψυχο στὴν οὐσία του. Ὡστε αὐτὸ εἶναι ἔδω ἡ ψυχὴ, ἡ ἐντελέχεια τῆς θρεπτικῆς οὐσίας, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ χωρισθῇ ἀπ' αὐτήν. Μὲ τὸν τρόπο ὅμως αὐτὸν ἡ ψυχὴ ἔχει καθορισθῆ μόνον στὴν κατώτατη μορφή τῆς ἐκδήλωσής τῆς. Γιὰ νὰ φθάσωμε στὸν καθορισμὸ τῆς ψυχῆς, ὅπως φανερώνεται αὐτὴ στὴν ἀμέσως ἀνώτερη μορφή τῆς, πρέπει τώρα ν' ἀναλύ-

28) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 25-29.

29) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 23-25. «Εἴη ἂν ἡ πρώτη γεννητικὴ οὐσία αὐτό».

σωμε τὴν οὐσία τῆς αἰσθήσεως, γιατί ἡ αἰσθήση, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν φυτική, θρεπτική, δύναμη τῆς ψυχῆς, ἀποτελεῖ τὸ θεμελιακὸ γνώρισμα τῆς δεύτερης βαθμίδας τοῦ ψυχικοῦ εἶναι. Καὶ πρῶτα πρέπει νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὴν αἰσθήση γενικά, καὶ ἔπειτα πιά νὰ μιλήσωμε γι' αὐτὴν κατὰ τὴν εἰδικὴ καὶ διαφοροποιημένη της μορφή. Αὐτὴν τὴν πορεία ἀκολουθεῖ ἡ ἀριστοτελικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν αἰσθήση.¹⁾ Ἔχομε ἐδῶ τὴν ἴδια σχέση ἀνάμεσα στὸ γενικὸ καὶ στὸ εἰδικό, ὅπως ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ γενικά καὶ στὴν ψυχὴ εἰδικὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ μιλήσαμε πρὶν γι' αὐτήν.

Τὴν αἰσθήση μπορούμε νὰ τὴν θεωρήσωμε ὡς τὴ δύναμη ἐκεῖνη τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποία ἡ ψυχὴ, μέσῳ μιᾶς ὠρισμένης ἀλλοίωσης, συμμορφώνεται πρὸς τὰ αἰσθητὰ πράγματα. Ἐφ' ὅσον ἡ αἰσθήση, δηλαδὴ ἡ αἰσθητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς, ἀναδέχεται κάτι, μπορούμε νὰ εἰποῦμε ὅτι μεταβάλλεται κατὰ ἓνα ὠρισμένο τρόπο.²⁾ Καὶ ἐφ' ὅσον ἀλλοιώνεται, τότε πάσχει καὶ κάτι, δηλαδὴ ὡς πρὸς τὴν πλευρὰ αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν χαρακτηρίσωμε ὡς παθητικὴ. Στὴν παθητικότητά της αὐτὴν ἔγκειται καὶ ἡ κίνησή της. Μποροῦμε ἔτσι τὸ αἰθάνεσθαι νὰ τὸ νοιώσωμε ὡς ἓνα πάσχειν, ἓνα κινεῖσθαι καὶ ἓνα εἶδος ἀλλοίωσης.³⁾ Ἰσχυρίζονται ὅμως μερικοὶ ὅτι τὸ ὅμοιο μόνον ἀπὸ τὸ ὅμοιο ἐπιδέχεται ἐπίδραση.⁴⁾ Ὡστε πρέπει, σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸν ἰσχυρισμό, νὰ γίνῃ δεκτό, ὅτι ὑπάρχει μιὰ συγγένεια ἀνάμεσα στὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο καὶ στὴ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι, διαφορετικὰ ἢ ἐνέργεια τῆς αἰσθητικῆς ἀντίληψης δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά πάλι ἰσχυρίζονται μερικοὶ, ὅτι μόνον τὸ ἀντίθετο μπορεῖ νὰ ἐπιδράσῃ ἐπάνω σ' ἓνα ἄλλο. Σύμφωνα μ' αὐτὴν τὴν ἀποψη πρέπει τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο καὶ ἡ δύναμη τῆς αἰσθήσεως νὰ εἶναι πράγματα ἀντίθετα. Οἱ δύο αὐτὲς ἀπόψεις εἶναι, ὅπως εἶπαμε πρὶν, μονομερεῖς.⁵⁾ Ἐδῶ ὁ Ἀρι-

1) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 32—33. «Λέγωμεν κοινῇ περὶ πάσης αἰσθήσεως.»

2) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 34. «Δοκεῖ γὰρ ἀλλοίωσις τις εἶναι.»

3) Περὶ ψυχῆς, 416, 33. «Ἡ δ' αἰσθησις ἐν τῷ κινεῖσθαι τε καὶ πάσχειν συμβαίνει.»

4) Περὶ ψυχῆς, 416, β, 35. «Φασὶ δέ τινες καὶ τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου πάσχειν.»

5) Περὶ ψυχῆς 417, α, 1—2. Κατὰ ποιὸν τρόπο πρέπει νὰ ἐνωθοῦν οἱ δύο αὐτοὶ ἰσχυρισμοὶ εἰπώθηκε πρὶν, ὅπου ἐγίνε λόγος γενικά γιὰ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν.

στοτέλης τις συγχωνεύει και τις δύο, λέγοντας ότι είναι ανάγκη εκείνο που πράττει, επιδρά, και εκείνο που πάσχει, το ποιοῦν και το πάσχον, να είναι ὅμοια και ἴδια ὡς πρὸς τὸ γένος, ὡς πρὸς τὴ μορφή ὅμως, «τῷ εἶδει», να είναι ἀνόμοια και ἀντίθετα.⁶⁾ Ἄλλοιῶς δὲν μπορεί να σκεφθοῦμε τὴν ἐπίδραση καὶ τὴν ἀλλοίωση.⁷⁾ Σύμφωνα μ' αὐτὰ μπορούμε ἀπὸ τώρα να εἰποῦμε, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ δύναμη καὶ τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο εἶναι ὡς πρὸς τὸ γένος ὅμοια, ὡς πρὸς τὴν μορφή ὅμως εἶναι ἀντίθετα. Κατὰ τὴν ἔννοια λοιπὸν αὐτὴν μπορεί τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο να ἐπιδράσῃ ἐπάνω στὴ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ αὐτὴ πάλι να πάθῃ κάτι ἀπ' ἐκεῖνο.

Ἡ δύναμη τῆς αἰσθησης, χωρὶς τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο, ὅτι εἶναι εἶναι μόνον δυνάμει.⁸⁾ Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της καὶ μόνη της δὲν μπορεί να φθάσῃ στὴν ἐνέργεια καὶ στὴν πραγματικότητα. Κατὰ τὴν ἔννοια λοιπὸν αὐτὴν δὲν εἶναι ἡ αἰσθηση κάτι, πὸν ἔχει αὐτάρκεια· εἶναι ὅμοια μὲ τὸ «καυστόν», δηλαδή μὲ κάτι πὸν ἔχει τὴ δυνατότητα να καῖ, δὲν μπορεί ὅμως μόνο του, δηλαδή χωρὶς τὸ καυστικό, χωρὶς τὴ φωτιά, ν' ἀνάψῃ.⁹⁾ Ἄν ἡ δύναμη τῆς αἰσθησης μπορούσε μόνη της καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της να φθάσῃ στὴν πραγματικότητα, τότε θὰ ἦταν αὐτάρκης. Ὡστε, ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειά της, χρειάζεται ἓνα ἄλλο. Ἡ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι, γιὰ να ἐνεργήσῃ, χρειάζεται τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Γιὰ ταῦτα λέει ὁ Ἀριστοτέλης γι' αὐτήν, ὅτι αὐτὴ μόνη της ὑπάρχει μόνον δυνάμει. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι καὶ ἡ αἰτία, πὸν ἡ δύναμη τῆς αἰσθησης δὲν μπορεί ν' ἀντιληφθῇ οὔτε τὸν ἑαυτὸ της, οὔτε τὸ ἴδιο τὸ αἰσθητήριον ὄργανο. Γιὰ να μπορῇ να συλλάβῃ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της θὰ ἔπρεπε νάχῃ τὴ δύναμη μόνη της, ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, να γυρίσῃ πρὸς τὸν ἑαυτὸ

6) Ἀριστοτ. Γ, α, 7, 823, β, 32.

7) Κάτι πὸν εἶναι ὀλωσδιόλου ἀντίθετο καὶ ἀνομοειδές δὲν μπορεί να πάθῃ τίποτε ἀπὸ τ' ἀντίθετό του. Ἔτσι λ. γ. ἡ λευκότητα δὲν μπορεί να πάθῃ τίποτε ἀπὸ τὴ γλυκύτητα, γιατί ἀνάμεσα στὰ δύο δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὅμοιο. Ἐπίσης οὔτε τὸ ὅμοιο μπορεί να πάθῃ τίποτε ἀπὸ τὸ ὅμοιό του. Ἔτσι π.χ. ἡ λευκότητα δὲν μπορεί να πάθῃ τίποτε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ λευκότητα.

8) Περὶ ψυχῆς 417, α, 6-7. «Τὸ αἰσθητικὸν οὐ κέσταιν ἐνεργεῖν, ἀλλὰ δυνάμει μόνον».

9) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 7-8. Στὴ φωτιά λοιπὸν ἀνταποκρίνεται ἑδῶ τὸ αἰσθητὸ· στὸ «καυστόν», σ' αὐτὸ πὸν εἶναι να καῖ, ἡ δύναμη τῆς αἰσθησης.

της. Τοῦτο ὅμως τὸ χάρισμα δὲν τὸ ἔχει ἡ αἴσθησις. Τὰ ἴδια τὰ αἰσθητήρια πάλι δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἀντιληφθῆ, γιατί ἡ ἐνέργειά της δὲν μπορεῖ νὰ ἀρχίσῃ νὰ δρᾷ χωρὶς μιὰ ὠρισμένη ἀλλοίωση μέσα στὰ ἴδια τὰ αἰσθητήρια καὶ χωρὶς νὰ μεταχειρισθῆ τὰ αἰσθητήρια γιὰ ὄργανα. Μόνα τους ὅμως ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους, δὲν μποροῦν οὔτε τὰ αἰσθητήρια νὰ ἐνεργήσουν, προϋποθέτουν καὶ αὐτὰ τόσο τὴ δύναμη τῆς αἴσθησις ὅσο καὶ τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο. Τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο εἶναι πάλι ἡ μιὰ προϋπόθεσις γιὰ νὰ φθάσῃ σὲ δράση καὶ σὲ ἐνέργεια ἡ δύναμη τῆς αἴσθησις. Ἡ δεύτερη προϋπόθεσις εἶναι τὰ ἴδια τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ δύναμη αὐτὴ εἶναι ἀχώριστα ἐνωμένη. Ἐδῶ βρίσκονται τὰ ὅρια τῆς αἴσθησις, τοῦ αἰσθάνεσθαι γενικά. Ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι ἐλεύθερη, ὅπως ἡ νόησις, ποὺ διαθέτει τὴ δύναμη νὰ ἐπιστρέφῃ στὸν ἑαυτό της, νὰ γνωρίζῃ τὸν ἑαυτό της καὶ νὰ χαίρεται τὸν ἑαυτό της. Ἡ νόησις ἔχει τὸ ἀντικείμενό της μέσα της, ἐνῶ ἡ αἴσθησις ἔχει τὸ ἀντικείμενό της ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό της. Γιὰ τοῦτο εἶναι ἡ νόησις κυρίαρχη γιὰ τὴν ἐνέργειά της, ἐνῶ ἡ αἴσθησις πάλι δὲν εἶναι ἀπόλυτα κυρίαρχη γιὰ τὴν ἐνέργειά της.¹⁰⁾

Γιὰ νὰ νοιώσωμε ὅμως τὴν οὐσία τῆς αἴσθησις, εἶναι ἀνάγκη νὰ δώσωμε ἀπὸ πρὶν ὠρισμένους ὅρισμοὺς γιὰ τὴ δυνατότητα καὶ τὴν πραγματικότητα, γιὰ τὸ δυνάμει ὄν καὶ τὸ ἐνεργεῖα ὄν. Γιὰ τὴ δυνατότητα μποροῦμε νὰ μιλήσωμε κατὰ δύο τρόπους. Λέμε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅτι εἶναι δυνάμει ἐπιστήμονας, δηλαδὴ κατὰ τὴ δυνατότητα μπορεῖ νὰ εἶναι γνώστης, καὶ ἐννοοῦμε μ' αὐτό, ὅτι ἡ φύσις του μπορεῖ νὰ ἀναδεχθῆ τὴ γνώση ἢ ὅτι ἡ γνώση εἶναι γενικά κάτι σύμφωνο μὲ τὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μιλάμε γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς γνώσης, ὅταν ἓνας ἄνθρωπος ἔχει πραγματικὰ τὴ γνώση καὶ μπορεῖ νὰ τὴν φέρῃ στὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὅσον θέλει· μπορεῖ τὴ γνώση αὐτὴ, ἐφ' ὅσον θέλει, νὰ τὴν φέρῃ στὸ φῶς. Ὡστε στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔχει τὴ γνώση δυνάμει καὶ εἶναι σὲ θέσις νὰ τὴν κάμῃ ἐνεργεῖα. Ὅταν π.χ. πραγματοποιεῖ κανεὶς τὴ γνώση γιὰ τὸ

10) Παράβ. Ἰωάν. Φιλοπόνου, Σχόλια εἰς τὸ περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔκδ. Βερολίνου.

ὠρισμένο αὐτὸ α, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ φέρῃ στὸ φῶς, στὴν πραγματικότητα, κάτι, ποὺ ἔχει μέσα του κατὰ τὴ δυνατότητα. Καί στις δύο περιπτώσεις μιλάμε λοιπὸν γιὰ ἕναν, ποὺ γνωρίζει δυνάμει, ἀλλὰ κάθε φορά ἐννοοῦμε κάτι ἄλλο.¹¹⁾

Τὴ μιὰ φορά ἐννοοῦμε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὴ γνώση μπορεῖ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ μὲ τὴ μάθηση καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι κατὰ τὴ δυνατότητα ἕνας γνώστης. Τὴ δεύτερη φορά ὅμως ἐννοοῦμε, ὅτι αὐτὸς ἔχει τὴ γνώση καὶ μπορεῖ νὰ τὴν φέρῃ στὸ φῶς, νὰ τὴν θέσῃ σὲ ἐνέργεια.¹²⁾ Στὴν πρώτη περίπτωση μεταβάλλεται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀναδοχὴ τῆς γνώσης καὶ ἔρχεται ἀπὸ τὴν μιὰ κατάσταση στὴν ἄλλη, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἄγνοια στὴ γνώση.¹³⁾ Στὴ δεύτερη περίπτωση δὲν ὑπάρχει τέτοια ἀλλαγὴ, μεταβολή, γιατί ὁ ἄνθρωπος κατέχει τὴ γνώση καὶ δὲν χρειάζεται παρὰ μόνον νὰ τὴν φέρῃ στὸ φῶς. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ξεχωρίσωμε δυὸ βαθμίδες τοῦ δυνάμει· στὴν πρώτη λείπει γενικὰ ἡ μορφή, στὴ δεύτερη ἡ μορφή ὑπάρχει μέσα στὴν «ἔξιν», ὅμως ὄχι ἐνεργεία, ἀλλὰ δυνάμει.

Ἐντίθετα σ' αὐτὸ μιλάμε γιὰ τὴν πραγματικότητα τῆς γνώσης, ὅταν ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται μέσα στὴ πραγμάτωση τῆς ἐνεργείας τῆς γνώσης καὶ πραγματικὰ θεωρεῖ τὴ γνώση. Ἐκτεὸς αὐτοῦ μιλάμε γιὰ τὴν πραγματικότητα τῆς γνώσης, ἐφ' ὅσον ἡ γνώση ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἔξιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὅπως συμβαίνει τοῦτο σ' ἕναν ἄνθρωπο, ποὺ ἔχει τὴ γνώση. Ὡστε εἶναι δυνατό καὶ γιὰ τὴν πραγματικότητα νὰ γίνῃ λόγος κατὰ δύο τρόπους. Γενικὰ λοιπὸν μιλάμε γιὰ τὸ δυνάμει παντοῦ ἐκεῖ, ὅπου ἡ μορφή βέβαια λείπει, μπορεῖ ὅμως νὰ ἔλθῃ, καὶ γιὰ τὸ ἐνεργεία παντοῦ ἐκεῖ, ὅπου εἶναι δυνατό νὰ ἔχομε ἢ ἔχομε ἀπόλυτη παρουσία τῆς μορφῆς.

Ἐμιλήσαμε πρὶν γενικὰ γιὰ ἕνα εἶδος παιθητικότητας, ποὺ ἔχει ἡ αἰσθητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς. Τοῦτο ὅμως πρέπει τώρα νὰ τὸ προσδιορίσωμε πιὸ καλά. Δὲν εἶναι ὅμως πάλι δυνατό νὰ φθάσωμε στὸν

11) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 21-28. «Ἐκάτερος δὲ τούτων οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνατὸς ἐστίν».

12) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 27-28. «Ὁ μὲν οἶ τὸ γένος τοιοῦτον καὶ ἡ ὕλη ὁ δ' ὅτι βουληθεὶς δυνατὸς θεωρεῖν».

13) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 31. «Διὰ μαθήσεως ἀλλοιωθεὶς».